

**АДЛИЯ ТИЗИМИДА ХОРИЖИЙ
ХИЗМАТ САФАРЛАРИНИ ТАШКИЛ
ЭТИШ, ҚАБУЛЛАР ВА УЛАРГА
ҚЎЙИЛАДИГАН
ТАЛАБЛАР**

ЎҚУВ УСЛУБИЙ ҚЎЛЛАНМА

уЎК

Юристар малакасини ошириш маркази Ўқув ва илмий-услубий Кенгашининг 2021 йил 8 январдаги мажлисида муҳокама қилинган ва маъқулланган *(11-сонли баённома)*.

Саидова Л.А. Адлия тизимида хорижий хизмат сафарларини ташкил этиш, қабуллар ва уларга қўйиладиган талаблар / ўқув услубий қўлланма. — Т.: Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2022. — 45 б.

Муаллиф:

Лола Абдувахидовна Саидова – юридик фанлар доктори, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги Юристар малакасини ошириш маркази “Оммавий-ҳуқуқий фанлар” кафедра профессори в.б.

Ўқув услубий қўлланмада Адлия вазирлиги тизимида хорижий хизмат сафарларини ташкил этиш, расмий қабуллар ва уларнинг турлари, шунингдек овқатланиш маданияти тўғрисида маълумот берилади.

ISBN

© Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, 2022

© Baktria press, 2022

РЕЖА:

Кириш.

1. Хорижий хизмат сафарларини ташкил этиш ва номзодларга қўйиладиган талаблар.
2. Қабуллар ва уларнинг турлари.
3. Овқатланиш маданияти.
4. Тавсия этилган адабиётлар.
5. Глоссарий.
6. Мавзунини мустақамлаш учун савол ва жавоблар.
7. Тестлар.

КИРИШ

Бугунги глобаллашув жараёнлари халқаро алоқаларни ривожлантиришда Адлия вазирлиги олдида турган вазифаларни юқори даражада ижро қилиш, халқаро ташкилотлар, чет эллик ҳамкорлар билан фикр алмашиш ва хорижий тажрибани ўрганиш, биргаликда қўшма лойиҳалар ишлаб чиқиш, ҳуқуқий ислоҳотлар самарадорлигини таъминлаш Адлия вазирлигининг халқаро алоқаларини ривожлантиришни тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик соҳасидаги фаолиятини, хусусан хорижий ва халқаро ташкилотлар билан ҳамкорлик қилиш, уларнинг вакиллари ташрифларини ташкил этиш, адлия органлари муассасалари ходимларининг хорижий мамлакатларга хизмат сафарларни ташкил этишдаги фаолиятини янада такомиллаштириш ва бу борада мансабдор шахсларнинг масъулиятини ошириш адлия органлари олдидаги долзарб масалалар сирасига киради.

Ўқув услубий қўлланманинг мақсади: тингловчиларда халқаро алоқаларни ривожлантириш, улар билан мулоқотга киришиш, чет эл хизмат сафарларида ўзаро манфаатли муносабатларни такомиллаштиришга, адлия тизими ходимларининг профессионал билимлари ва кўникмаларини, этика, протокол ва церемониал тўғрисидаги кўникмаларини шакллантиришга қаратилган.

Ўқув услубий қўлланманинг вазифалари: Халқаро алоқаларни ривожлантиришда, чет эллик ҳамкорлар билан мулоқотлар қилишда адлия ходимларидан юқори профессионал салоҳият билан бир қаторда халқаро ва миллий бошқарув тизимида шаклланган талаб ва қоидаларни билиш муҳим ўрин тутди. Ўқув машғулоти давомида тингловчилар чет эллик расмий доирадаги меҳмонларни қабул қилиш, чет эл хизмат сафарларига бориш ва бунда ўрнатилган протокол тартиб-қоидаларини яхши ўзлаштирган бўлишлари лозим. Бу муносабатларни шакллантиришда қабул маросимларида протокол ва этик ахлоқ-одоб нормаларига амал қилиш, овқатланиш маданиятини ўзлаштириш бўйича кўникмалар ва тушунчалар баён қилиниб, билимлар олишга муваффақ бўлинади.

1-БЎЛИМ

Ушбу мавзуни ёритишда куйидаги режа орқали масалаларни ёритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Режа:

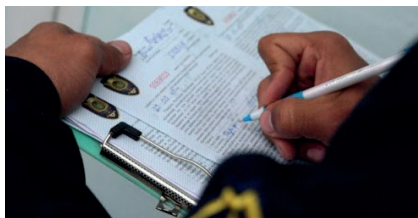
- Хорижий хизмат сафарларини ташкил этиш.
- Хорижий сафарларга борадиган номзодларга қўйиладиган талаблар.
- Қабуллар ва уларнинг турлари.
- Овқатланиш маданияти.

ХОРИЖИЙ ХИЗМАТ САФАРЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА НОМЗОДЛАРГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Халқаро алоқаларни амалга оширишда адлия органлари ходимлари ўрнатилган қонун-қоидаларга амал қилишлари лозим. Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ҳамда уларнинг вакиллари билан ҳар қандай расмий муносабатлар фақат Адлия вазирлигининг Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармаси орқали вазирлик раҳбариятининг рухсати билан ва заруратга қараб ваколатли идоралар билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Хорижий ва халқаро ташкилотлар (уларнинг ваколатхоналари) билан амалдаги икки томонлама ҳамкорлик тўғрисидаги ҳужжатлар, дастурлар ва лойиҳалар доирасида, шунингдек дастлаб келишув амалга оширилган ҳолларда учрашувлар ва биргаликда тадбирлар ташкил этиш, улар томондан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ташкил этиладиган тадбирларда ходимларнинг иштирок этиши ҳамда дастлаб келишилган бошқа чора-тадбирларни амалга ошириш масалалари Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармасини олдиндан ёзма равишда хабардор қилган

ҳолда тегишли вазирлик марказий аппарати таркибий бўлинмаси, адлия органи ёки муассасаси раҳбари томонидан мустақил ҳал қилинади.

Халқаро ва минтақавий ташкилотларнинг (БМТ, ШХТ, МДХ ва бошқалар) расмий тадбирларида қатнашиш ёки халқаро ва хорижий нодавлат нотижорат ташкилотлари томонидан ташкил қилинадиган ва молиялаштириладиган тадбирларда иштирок этиш мақсадида хорижий мамлакатларга хизмат сафарига юбориш масаласи Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармаси орқали вазирлик раҳбарияти билан келишилади ва белгиланган тартибда ташкил этилади.

Хорижий хизмат сафарларини ташкил этиш

- Ўзбекистоннинг халқаро муносабатлардаги фаол иштироки давлат бошқарув органлари, шу жумладан Адлия вазирлигининг халқаро алоқаларни ривожлантириш, икки томонлама ва кўп томонлама ҳамкорлик қилиш, Адлия вазирлиги олдида турган вазифаларни тўлақонли бажаришда халқаро алоқаларни ҳар томонлама ривожлантириш муҳим ўрин тутди.
- Халқаро алоқаларни амалга оширишда адлия органлари ходимлари ўрнатилган қонун-қоидаларга амал қилишлари лозим.
- Хорижий давлатлар дипломатик ваколатхоналари ва консуллик муассасалари ҳамда уларнинг вакиллари билан ҳар қандай расмий муносабатлар фақат Адлия вазирлигининг Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармаси орқали вазирлик раҳбариятининг рухсати билан ва заруратга қараб ваколатли идоралар билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Адлия вазирлиги ёки адлия органлари ва муассасалари билан хорижий ва халқаро ташкилотлар ёки уларнинг ваколатхоналари ўртасида тузиладиган ҳамкорлик алоқаларини ўрнатишга ва ҳамкорлик қилишга қаратилган ҳар қандай ҳужжатлар, шу жумладан чора-тадбирлар дастурлари, “йўл хариталари”, лойиҳа-ҳужжатлари ва бошқа лойиҳалар Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармаси томонидан экспертизадан ўтказилади, бунда халқаро ва хорижий нодавлат нотижорат ташкилотлари ҳамда уларнинг ваколатхоналари, филиаллари билан тузиладиган мазкур ҳужжатлар бўйича Адлия вазирлигининг Нодавлат нотижорат ташкилотлар бошқармасининг фикри олинади.

Халқаро ҳамкорлик бошқармасига хизмат сафарига юбориш тўғрисидаги таклиф ва унга куйидаги ҳужжатлар илова қилинади:

- хизмат сафари бўйича режа-топширик лойиҳаси;
- хизмат сафарига чиқаётган мансабдор шахсларнинг маълумотномаси (объективкаси);
- мансабдор шахснинг амалда бўлган хорижга чиқиш биометрик паспорти нусхаси;
- хизмат сафарини уюштириш учун асос бўлиб хизмат қилувчи ҳужжатлар (топширик, таклифнома хати, иш режа, “йўл харитаси”, дастур ва ҳ.к.);
- хизмат сафарига таклиф этаётган тараф ҳамда борилиши режалаштирилатган давлат ва муассасалар, халқаро ташкилот, нодавлат тузилма ёки бошқа ташкилот тўғрисида батафсил маълумот;
- хизмат сафари дастури тақдим қилинади.

Хатда хизмат сафарини уюштириш учун асос (топширик, таклифнома, иш режа, “йўл харитаси”, дастур ва ҳ.к.);

- хизмат сафаридан кўзланган мақсад, унинг муддатлари, режалаштирилаётган учрашувлар ва музокаралар, кун тартибидаги бошқа масалалар;

- хизмат сафарини уюштиришнинг мақсадга мувофиқлиги бўйича асослар ва кутилаётган натижалар;

- хизмат сафарига юборилиши режалаштирилаётган номзодлар ва гуруҳ раҳбари бўйича таклифлар;

- хизмат сафари билан боғлиқ сарф-харажатлар, уларни молиялаштириш манбалари ва бошқа муҳим шартлар тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилган бўлиши керак.

Хизмат сафарининг режа-топшириғи аниқ тадбирларни ўз ичига олиши керак.

- Хизмат сафарлари Адлия вазирлигининг Халқаро ҳамкорлик доирасида хорижий ва халқаро **ташкilotлар**, уларнинг **ваколатхоналари** билан амалдаги икки томонлама ҳамкорлик тўғрисидаги ҳужжатлар, дастурлар ва лойиҳалар доирасидаги ташрифлар ва хорижий хизмат сафарлари уюштирилади.
- Ходимларнинг хизмат сафарларига дастлаб келишувга мувофиқ учрашувлар ва биргаликда тадбирлар ташкил этилиши, улар томонидан Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ташкил этиладиган тадбирларда иштирок этиши халқаро алоқаларни янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Режа-топширикда:

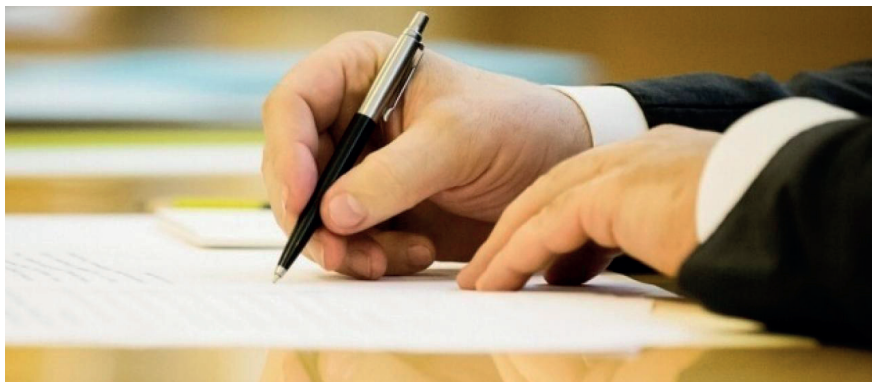
- хизмат сафари уюштирилаётган мамлакат, халқаро ташкилот, нодавлат тузилма ёки бошқа ташкилот тўғрисида маълумот;
- хизмат сафарининг мақсади, давомийлиги, муддатлари;
- хизмат сафари давомида бажарилиши кўзланаётган аниқ ишлар ва тадбирлар (хорижий ва халқаро ташкилотни, уларнинг масъул шахсларини кўрсатган ҳолда), шу жумладан ўтказиладиган учрашувлар ва музокаралар, имзоланадиган келишувлар ва бошқа ҳужжатлар, ўрганиладиган саволлар ва ҳал этиладиган бошқа масалалар;
- тадбирларни амалга ошириш муддатлари ва бажариш учун масъул мансабдор шахслар;
- хизмат сафари натижалари бўйича ҳисоботни тайёрлаш учун масъул бўлган шахс (мансабдор шахслардан иборат таркибда делегация (гуруҳ) юборилган тақдирда); хизмат сафарининг мақсади билан боғлиқ бошқа маълумотлар кўрсатилади.

Хизмат сафарига икки ва ундан ортиқ мансабдор шахслардан иборат таркибда делегация (гуруҳ) юборилган тақдирда бутун гуруҳга ягона режа-топширик тузилади.

Хизмат сафарининг режа-топшириғи Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармаси билан келишилгандан сўнг, Адлия вазирининг тегишли ўринбосарлари томонидан тасдиқланади.

Адлия вазирлигининг марказий аппарати таркибий бўлинмалари ҳамда адлия органлари ва муассасаларининг раҳбарларини хизмат сафарига юбориш учун номзодларни танлашда қуйидаги мезонларга қатъий риоя этишлари шарт:

- номзод хизмат сафарининг ташаббускорлари томонидан белгиланган талабларга мос келиши (агар бундай талаблар белгиланган бўлса);
- номзоднинг хизмат сафари давомида ташкил этиладиган тадбирларда (конференция, форум, семинар, тренинг, ўқув ёки малака ошириш курси ва бошқалар) самарали қатнашиши учун етарли билим ва кўникмаларга ҳамда соҳа бўйича тажрибага эга бўлиши;
- номзоднинг хорижий тилни (инглиз тили, рус тили ва бошқалар) хорижий сафар давомида ташкил этиладиган тадбирларда самарали иштирок этиш учун етарли даражада билиши;
- номзодда хорижга чиқиш биометрик паспорти мавжудлиги;

- номзоднинг охириги бир йил давомида хорижий хизмат сафарида бўлмаганлиги, хорижий сафар давомида ташкил этиладиган тадбирда муайян номзоднинг иштироки шарт бўлган ҳоллар бундан мустасно;
- номзодни танлашда гендер тенглик тамойилига амал қилиш.

Чет давлат ва халқаро ташкилотлар, нодавлат тузилмалар ҳамда ишбилармон доиралар вакилларининг Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, адлия органлари ва муассасаларига ташрифларини ташкил этиш Қоидалари Адлия вазирининг 2020 йил 29 августдаги 149-сонли буйруғи билан тасдиқланган.

- Адлия вазирлиги марказий аппарати таркибий бўлинмалари, адлия органлари ва муассасалари томонидан уюштирилиши режалаштирилаётган ташрифдан камида 30 кун олдин, чет давлат ҳукумати ёки ҳукумат ташкилотлари делегациялари ёхуд халқаро ташкилотларнинг олий мансабдор шахслари Ўзбекистон Республикасига келган ҳолларда — ташрифдан камида 40 кун олдин ташриф тўғрисидаги таклифларнинг мақсадга мувофиқлиги, муддатлари ва шакллари белгиланган тартибда келишиш учун Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармасига кирилади.

Чет давлат ва халқаро ташкилотлар, нодавлат тузилмалар ҳамда ишбилармон доиралар вакилларининг Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, адлия органлари ва муассасаларига ташрифларини ташкил этиш ва мувофиқлаштириш Адлия вазирлигининг Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармаси томонидан белгиланган тартибда амалга оширилади.

Бунда ташрифнинг асосий мақсади, ташриф кун тартиби;

- делегацияларнинг даражаси ва таркиби;
- ташрифни молиялаштириш манбалари;
- ташриф сураётган делегация вакилларининг маълумотномаси (объективкаси);
- ташрифни ташкил этиш ташаббуси билан чиққан тарафнинг расмий хати;
- имзоланиши режалаштирилган ҳужжатлар ва бошқа кутилаётган натижалар баён қилинади.

Адлия вазирлиги марказий аппарати таркибий бўлинмалари, адлия органлари ва муассасалари ташриф яқунлари бўйича 1 кунлик муддатда Халқаро-ҳуқуқий ҳамкорлик бошқармасига ташрифнинг натижаси юзасидан батафсил ҳисоботни қуйидаги маълумотларни кўрсатган ҳолда тақдим этади: бўлиб ўтган учрашувлар ва музокараларнинг натижалари; эришилган келишувлар; ташриф натижалари бўйича хулосалар ва аниқ таклифлар.

Адлия вазирлиги марказий аппарати таркибий бўлинмалари, адлия органлари ва муассасалари раҳбарлари тасдиқланган тадбирлар режаларини ҳамда ташриф яқунлари бўйича эришилган келишувларни тегишли тартибда ва ўз вақтида амалга оширилишини таъминлайди, шунингдек ҳар чорақда уларнинг бажарилиши тўғрисидаги маълумотларни Ташқи ишлар вазирлигига, савдо-иқтисодий ва инвестициявий ҳамкорлик масалалари бўйича Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлигига киритади.

Энг аввало, яхши хулқ-атвор сизнинг қиёфангизни белгилайди. Масалан, халқаро муносабатлар маданиятида телефон сўзлашувлар қоидаларига кўра, иш юзасидан иш вақтида қўнғироқ қилиш, яъни 9:00 дан 18:00 гача, шахсий қўнғироқлар 8:00 дан 22:00 гача бўлиши мумкин. Якшанба кунлари эса шахсий ишлар бўйича соат 11:00 дан олдин қўнғироқ қилиш мақсадга мувофиқ эмас. Шунинг баробарида телефон сўзлашуви 15 дақиқадан ошмаслиги лозим.

Хатлар ёзишга келсак, салом-алиқдан сўнг, хатнинг асосий мазмунига ўтиш лозим. Хатни яхши кайфиятда ёзиш лозим, хат хатоларсиз, охирида жавоб олиш истагини ҳам кўрсатиши лозим. Мабодо хатни тугатиб, яна қўшимча қилиш керак бўлса, унда пастда P.S. (post scriptum) кўйиб изоҳ ёзиш лозим, ва албатта хат сўнгида исм-шарифни тўлиқ кўрсатиш керак. Шахслараро муносабатларда иш жойларидаги ўрнатилган тартиб-қоидалар ҳам хизматчиларнинг юқори савияли, маданиятли-маърифатли бўлишини тақозо этади. Давлат хизматчилари хушмуомалалик, ишхонадагиларга ҳурмат билан муомала қилиш, инсонларнинг шаъни ва кадр-қимматини камситмасликни ўзларига дастак қилиб олишлари керак. Шу ўринда муомала ва сўзлашув маданияти, кийиниш маданияти ходимнинг ҳақиқий қиёфасини белгилайди. Сўзлашув маданиятида адабий тил қоидаларига амал қилмоқ, шева-ларни ишлатмаслик лозим. Кийиниш маданиятида ҳам хизматчилар учун шакллантирилган расмий услубда ишда бўлиш талаб қилинади.

Протокол расмий, дипломатик ва корпоратив фолиятни маълум тартиб ва қоидаларда кодификация қилиб амалиётни ўрнатувчи қоидалар мажмуидир.

Протокол қоидаларига амал қилиш ҳар бир давлатда ва халқаро муносабатларда турли фаолият ва тадбирлар ўтказишда қатъий қоида сифатида ўрнатилган.

Протокол қоидалари халқаро ва миллий даражадаги кўптомонлама ва икки томонлама музокаралар олиб боришда, келишувлар тайёрлашда ва имзолашда, давлат бошлиғи, ҳукумат бошлиғи, вазирлар ва дипломатик махсус миссиялар иш фаолиятида амал қилиш лозим бўлган қатъий талаблар ҳисобланади. Сиёсий ва маъмурий тузилмаларда протокол ҳамма учун қўллаш лозим бўлган қулай тартиб-қоидаларни ўрнатади.

Тадбирларни шакллантиришдан ташқари, протокол жамиятда ҳар бир мансабдор шахснинг расмий ва шахсий ҳаётдаги юриш-туриши, ҳулқ ва адаб услублари ва чегараларини, ташқи қиёфа — кийиниш услубини ҳам ўрнатади.

Протокол қоидалари барчага таалуқли бўлиб, унга амал қилиш лозим. Бугунги глобаллашув ва интеграцион жараёнларнинг шиддати ҳар қандай лавозимдаги давлат хизматчиларидан протокол тартиб-қоидаларининг яхши бўлишини тақозо этади.

Давлат хизматчиси энг аввало, ўрнатилган тартиб қоидаларга амал қилиши, ўзининг инсоний ва профессионал қиёфаси устида ишлаши, бу масалада фаҳм ва фаросат билан иш юритиши лозим. Ҳар бир давлат хизматчиси ўзининг ҳулқ-атворини ўрнатилган тартиб ва қоидаларга оғишмай амал қилиб бориши лозим.

Расмий муносабатларда тартиб-таомилларга қатъий амал қилинади. Бундай тартиб-таомиллар одат тусини олиб, қоида ва адаб илмининг йиғиндиси сифатида “церемониал” дейилади. Давлатларнинг миллий, тарихий, маданий урфлари одат кўринишида жамият ҳаётида муҳим ўрин тутади. Масалан, Наврўзни шод хуррамлик билан нишонлаш, давлат раҳбарининг ўз лавозимига киришишдан олдин қасамёди, ҳарбий хизматга киришдаги қасамёди ва бошқалар.

Давлатлараро муносабатларда, халқаро алоқаларда церемониал муҳим аҳамият касб этиб, халқаро ҳуқуқнинг субъектига — яъни сувереннинг ҳуқуқларини тан олиб, унга дўстона муносабат билдириш деб баҳоланади. Церемониал қоидаларига, энг аввало, расмий бошчилик қиради. Учрашувларда унга амал қилиш шарт.

Протокол қоидаларига кўра икки расмий томонлар учрашувида столнинг икки тарафидаги энг ўрта қисмидан делегация раҳбари жой олади. Унинг тўғрисида қарама-қарши томонда мезбон томон делегациясининг раҳбари ўрин олади. Делегация раҳбаридан кейин мансабига кўра раҳбардан бир поғона пастроқ лавозимдаги шахс раҳбарнинг ўнг тарафидан, ундан кейингиси эса шу тартибда чап тарафдан ўтиради, яъни лавозимига кўра бири ўнг, бири чап томондан ўтириши қатъий қоида ҳисобланади ва унга оғишмай амал қилинади. Иерархия, яъни хизмат пиллапоyesi қоидаларига амал қилиш давлат хизматчиларининг иш жараёнида ҳам қулланилиши мақсадга мувофиқдир. Унда раҳбар энг тўрдан, ўринбосарлар бири ўнг, бири чап томондан жой олишлари лозим бўлади. Этикет қоидаларидан ҳисобланмиш иерархия зинапоyesiга амал қилиш, хизматчиликнинг муҳим қоидаси сирасига киради.

Расмий тадбирлар

- **Расмий тадбирларда** расмий бошчилик тасдиқланиб, у одатда раҳбар бўлади. Учрашувлар, ташрифлар, қабулларда унга катта эътибор берилади.
- Қабуллар — дипломатик, ихтисодий, тадбиркорлик, маданий, илмий ва бошқа соҳаларда умумэътироф этилган дўстона эътибор ва меҳмоннавозликнинг кўринишидир. Қабуллар кўпинча яқунланган ҳодиса, воқеалар, саъй-ҳаракатлар, давлат битимлари, юбилей саналар, кўргазмалар, шартномалар тузилганда, кўргазмалар, делегациялар ташрифи, шартномалар тузилганида, турли хил форумларнинг очилиш ва ёпилиш муносабатлари билан ҳам ўтказилади.

Этикет сўзи французчадан олинган бўлиб, унинг қабул қилинган бугунги кундаги тушунчаси — у ёки бу жамиятда усуллар, яхши одоб-ахлоққа асосланган хулқ-атвор, хушмуомалалик ва хушхулқлик тушунилади. Табиийки, хушфёъллик, эрамиздан олдинги даврларга бориб тақалади ва уни адаб илми деса ҳам бўлади. Хушмуомалалик тарбия олганлик белгиси бўлиб, замонавий муносабатларда муҳим ўрин тутаети.

Яхши тарбия — маълум тартибларга амал қилишни назарда тутиб, атрофдаги инсонларга яхши муомала қилиш, бу билан ижобий муҳитни шакллантириши лозим. Этикет, шубҳасиз, одоб-ахлоқ нормаларига асосланади.

2-БЎЛИМ

ҚАБУЛЛАР ВА УЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

Қабуллар икки томонлама ва халқаро муносабатлардаги расмий, дўстона учрашувларнинг тури бўлиб, халқаро алоқаларни ривожлантиришда муҳим ўрин тутди. Шуни таъкидлаш керакки, қабул қилишнинг асосий мазмуни меҳмондорчиликнинг намунаси бўлиб, у дўстона муносабатларни намоён қилади. Қабуллар алоқаларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, но-расмий шароитда керакли маълумотларни билиш мақсадида ҳам ўтказилади.

Қабулларда ўзаро фикр ва ахборот алмашуви учун амалга оширилади. Қабулларда бошқа мамлакатдаги жамиятнинг турли доираларидан кўплаб одамлар билан танишиш, учрашиш ва суҳбатлашиш имкони пайдо бўлади. Бу расмий фаолиятнинг давомидир.

Қабуллар расмий маросим бўлиб, унга ёзма таклифнома орқали борилади. Таклифнома камида бир ҳафта олдин ёзма кўринишда аниқ вақт ва жойи кўрсатилиб, айнан таклиф қилинаётган шахсга мурожаат қилинади. Кўпинча қабулнинг тури ва ташқи қиёфа, яъни кийиниш услуби белгилаб қўйилади. Таклифномларга пастдаги белгисига кўра R.S.V.P (жавоб бериш талаби), телефон номерига қўнғироқ қилиниб ташриф тўғрисида хабар берилади.

Қабуллар — расмий таклиф бўлиб, унга расмий мансабдор шахслар таклиф этилади, қабулларга одатда, мансабдор шахснинг ўзи ташриф буюради. Аёли ёки эри, қизи ёки ўғли, дўсти ва бошқалар билан бориши мумкин эмас.

Халқаро амалиётда қабуллар, уларнинг турлари, тайёрлаш усуллари, қабул маросимлари иштирокчиларининг протокол ва церемониал қоидаларига амал қилиш талаблари билан тавсифланади. Қабулларнинг расмий ва норасмий турлари мавжуд бўлиб, расмий қабул турлари миллий байрамлар, тадбирлар юбилейлари муносабати билан мамлакатимизда хорижий делегация шарафига, шунингдек, кундалик иш тартибида қабул маросимларини ташкил этилади.

Қабул маросимида диққат билан тайёрланиш керак: ким билан гаплашиш ва нима ҳақида гапириш, ким билан учрашиш ва қандай масалаларни кўтариш, қайси бирларини кейинроққа қолдиришни ўйлаб мулоҳазаланиши керак. Бундан ташқари, қабулларда ахборот олиш, манфаатдор суҳбатдошлардан бериладиган саволларга жавоб бериш учун тайёр бўлиш лозим.

Расмий қабулхоналардаги одоб ва хулқ-атвор қоидаларининг аксарияти дипломатик амалиётдан келиб чиққан. Қабулхонага кўплаб одамлар таклиф этилса, уй эгаси ва меҳмонларни кутиб олувчи стюардесса бутун вақт давомида кираверишда туради, меҳмонларни кутиб олади ва кўради. Бундан ташқари, улар таниш бўлмаган меҳмонларга янги келганларни таништириш учун жавобгардир. Шунингдек, мезбонлар меҳмонларни кутиб олишда аввал янги келган меҳмонни кутиб олиши, у билан саломлашиб, уни ўз жойига қузатиб қўйиши ва кейин бошқа меҳмонлар билан мулоқот қилишни бошлаши лозим.

Қабуллар ўтказиладиган биноларда, хонадан чиқишда биринчи бўлиб ваколатхона бошлиқлари, расмий мансабдор шахслар, кейин қолган ходимлар бирин-кетин чиқадилар.

Расмий қабулларда кийиниш маданияти ҳам ўзига хос бўлиб, кийим шакли таклифномада кўрсатилиши керак, агар бундай бўлмаса, унда сиз дидингиз бўйича кийиниш ҳуқуқига эгасиз. Бунда эркаклар, асосан расмий костюм ва шим, бўйинбоғ тақиши, аёллар эса одатий узунликдаги либосда, кийим-кечак ёки костюмда келишади. Шуни

эслатиб ўтиш лозимки, заргарлик тақинчоқларини фақат зиёфатлар учун тақиш мақсадга мувофиқ.

Меҳмон одоби таклифни қабул қилишдан бошланади. Агар таклифномада жавоб бериш талаби мавжуд бўлса, олдиндан ёзма равишда ёки телефон орқали таклифнома қабул қилинган ёки қабул қилинмаганлиги ҳақида маълумот бериш лозим. Ижобий жавоб тadbирда иштирок этиш мажбуриятини юклайди, фақат жуда тушунарли экстремал, кутилмаган ҳолатлар сизни ушбу мажбуриятдан озод қилиши мумкин, аммо қабулхонага хабар бериб қўйиш лозим.

Расмий қабулларда хулқ-атвор маданияти энг муҳим шартлардан бири бўлиб, бунда меҳмон ва мезбонлар ўзини хушмуомала, самимий тутиши, ортиқча хушомад ёки салбий фикрлар, қарашлардан йироқ туриши лозим. Шунингдек, хулқ-атвор маданияти нормаларига кўра, эркаклар аёлларга эҳтиров кўрсатиши, чиқиш ва киришда уларга йўл бериши, ўринларига ўтиришда аввал уларга жой беришлари лозим.

Хулқ-атвор маданиятига кўра, аёл ҳар доим эркакнинг ўнг томонида, эркак эса аёлнинг чап томонида бўлиши лозим.

Бу оддий қоидалар нафақат одамлар билан муносабатларни энгиллаштиради, балки бошқалар қаршисида маданиятли инсон бўлишингизга ҳам ёрдам беради.

Қабуллар ўтказилиш вақтига кўра, кундузги ва кечки турларга, шунингдек столда ўтирадиган ва ўтирмайдиган турларига бўлинади.

Шунингдек, қабулларнинг турларига “Фуршет”, кофе ёки чой столи, “Нонушта”, “Тушлик”, “Кечки овқат”, “Бир қадах шампан виноси” ёки “Бир қадах шароб” киради.

Қабулнинг норасмий тури расмий меҳмонларнинг яқин дўстлари ва оила яқинлари томонидан ташкиллаштирилади.

Қабулларнинг турлари бир неча хил бўлиб, улардан бири нонушта кўринишидир. Нонушталар одатда расмий ҳисобланмайди.

Қабуллар — дипломатик, иқтисодий, тadbиркорлик, маданий, илмий ва бошқа соҳаларда умумэтироф этилган дўстона эътибор ва меҳмоннавозликнинг кўринишидир. Қабуллар кўпинча яқунланган ҳодиса, воқеалар, саъй-ҳаракатлар, давлат битимлари, юбилей саналар, кўргазмалар, делегациялар ташрифи, шартномалар тузилганда, турли хил форумларнинг очилиш ва ёпилиш муносабатлари билан ҳам ўтқа-

зилади. Қабуллар кечки ва кундузги турларга бўлинади. Айни пайтда қабуллар ўриндикли ва ўринларсиз турларга бўлинади.

Эрталабки нонуштага таклиф, одатда, индивидуал бўлиб, соат 8:30дан 10:00 гача бўлган вақт оралиғида амалга оширилади, унда кўпинча таклиф қилаётган томон ҳамкорликни яхшироқ билиб олиш учун таклиф қилиниб, ҳамкорликка алоқадор кичикроқ деталлар гаплашиб олиниши мукин. Нонушта ўз номи билан энгил танаввул қилинадиган, эрталабга мос иссиқ таомлар берилиши билан амалга оширилади. Нонуштада шубҳасиз, спиртли ичимликлар берилмайди.

Буни ёдда тутинг!

Барча қабулларда турларидан қатъий назар, энг аввало, меҳмон қабул маросимига таклиф этган шахс билан кўришиб, саломлашиб, албатта унга миннатдорчилик билдириши лозим.

Агар қабулни сиз уюштираётган бўлсангиз, меҳмонларни кириш жойида кутиб олишингиз ва албатта, ҳар бир меҳмон билан кўришингиз шарт.

Кундузги қабуллар кўпроқ тушлик — соат 14:00–15:00га қадар мўлжалланиб, одатда фуршет кўринишига эга бўлади. Яъни қабуллар тик ҳолатда, ўтиришсиз ва ўтириш турларига бўлинади.

Кундузги қабулларга нонушталар, “Бир қадах шампан виноси” ёки “Бир қадах шароб” киради.

Бундай қабуллар соат 12:00 да бошланиб, тахминан бир соат давом этади. “Бир қадах шампан виноси” ёки “Бир қадах шароб” қабулларида энгил бутербродлар, мевалар, ширинликлар тарқатилади, сув, шарбат ҳам берилади ва стол учун приборлар ва сервировка талаб қилинмайди. Кучли спиртли ичимликлар — коньяк, ароқ, виски, джин кундузги қабулларда берилмайди.

Нонушта ташрифида кундалик кийимида бўлиш мумкин, бироқ свитер, джинси, курткада келиш мумкин эмас. Ўтириладиган нонушталарда, одатда, меҳмонлар сони 12 кишидан ошмайди. Стол узун бўлса ҳам, тўғри тўртбурчак шаклида бўлиши лозим. Замонавий муносабатларда нонуштага кўплаб одамлар чақирилмайди, шундай бўлган тақдирда

ҳам столларни “П” ёки “Т” кўринишида қўйиб бўлмади. Ундан кўра параллел иккита ёки учта стол қўйган маъқул.

Одатда, кундузги қабуллар бизнинг тушунчаларимизда тушликка тўғри келади. У кечки базмлардан соддароқ бўлади.

- Кечки қабуллар соат 17:00–18:00 оралиғида бошланади, унинг шакли коктейль, фуршет, тушлик, кечки овқат турларига бўлинади. Қабулнинг коктейль, фуршет турларида меҳмонлар эркин жойлаштирилади. Бундай қабуллар, одатда, 1 соат атрофида бўлиб ўтади. Агар қабул 1 соатдан ошса, демак иссиқ таомлар ҳам тортилади. Бунда таомлар фақат вилка билан ейилишига, пичоқ зарурати бўлмаслигига қаратилади. Ликобчани чап қўлда ушлаш лозим.
- Коктейль ва фуршетларда мансаб иерархиясига амал қилиш қатъий белгиланмаган, бироқ ҳурмат юзасидан обрўли, ёши улуғларга йўл бериш умумий қоидадир. Бу қабуллар кечки пайт бўлгани учун унга башангроқ кийиниш мумкин. Кўпинча кийиниш мақоми таклифномада кўрсатилади.

Тушлик — энг тантанавор ва эҳтиром кўрсатадиган қабул тури бўлиб, у 20:00 дан олдин бошланмайди. Унинг давомийлиги уч соатгача давом этиб, у протокол қоидаларига кўра меҳмонларни ўтирғизиш билан тавсифланади. Таклифномаларда меҳмонларнинг жойлашув схемаси ҳам кўпинча юборилади. Тушлик ўтириш дейилишининг ўзи эрақлар ва аёлларнинг кечки зиёфатга мос либосда келишини назарда тутаяди.

Таклифномани қабул қилиш биланок, унга бориш ёки бормаслик ҳақида маълумот юборилади, чунки қабул маросимига ташриф буюрадиган меҳмонларни тўғри жойлаштириш билан боғлиқдир. Таклифномага розилик билдириб, сўнгра бормаслик ёки рад жавоби бериб,

охирида келишга қарор қилиш мутлақо мумкин эмас. Қабул уч қисмга бўлинади – бу “аперитив”, овқатланиш ва “дежустив” қисмларидир. Бундай қабулларда таомнома миллий анъаналар ва чет элликларнинг урф ва овқатланиш хусусиятлари билан шакллантирилади. Масалан, ислом давлатларининг вакиллари учун таомнома ҳалол белгисига амал қилган ҳолда тузилади. Зиёфатда, одатга, кўра 2–4 хил совуқ газаклар, биринчи таом, сўнгра иккинчи таом берилади. У иссиқ ҳолатдаги гўшти-ли, балиқдан, товуқ маҳсулотларидан тайёрланган егуликлар бўлиши мумкин. Бир ярим соатлардан кейин, зиёфатнинг сўнгги, учинчи қисми бошланади ва стол атрофидан энди юмшоқ диванларда суҳбатни давом эттириш мумкин бўлади. Меҳмондорчиликнинг бу қисми “дежустив” дейилади. Шу ерда ширинлик – десертлар, кофе, чой, ликер, коньяк, ароқ берилади.

Буни ёдда тутинг!

Ҳар қандай қабулда 20 даражадан баланд бўлган спиртли ичимликлар фақат қабулнинг охириги қисмида бўлади.

Аперитивда ярим соатгача бўлган вақт мобайнида меҳмонлар кўришиб танишиб оладилар, сув, шарбатлар, иштаҳани кўзғовчи масалликлардан тановвул қиладилар. Ҳамма келгандан кейин, меҳмонлар столга таклиф қилинади ва кўп ҳолатларда ёзма белгиларга кўра ўтирилади. Шу тариқа зиёфат бошланади. Стол бўш бўлиб, унда фақат овқатланиш учун приборлар қўйилган бўлади. Стол атрофида хизматчилар ишлайдилар, уй эгалари ёхуд мезбонлар идишлар ёки чой узатмайдилар. Буни қилиш учун махсус официант тайинланади.

Буни ёдда тутинг!

Ҳар қандай меҳмондорчиликнинг асл моҳияти суҳбат қуриш, бир-бирини яхшироқ билиб олишдан иборат. Стол атрофида ҳам асосий эътибор таомга эмас, суҳбатга қаратилади.

Тик ҳолатдаги фуршетларда зиёфат кўпроқ у ёки бу тадбирларни яқунлаш, турли саналар муносабати билан амалга оширилади. Фуршетда, энг аввало, ярим соатгача барчанинг йиғилишига вақт ажратилади, сўнгра тантананинг асосий мезбонлари сўз оладилар. Табрик ва ташаккур нутқлари яқунламасдан овқатланишни бошлаб юбориш мумкин эмас. Ичимликлар бу қоидага кирмайди. Фуршет зиёфатларда нутқлар тугагандан кейин зиёфатга таклиф этилади, шундан кейингина таомлар тортилган столларга бориб, навбат билан қўйилган егуликлардан олишингиз мумкин.

З-БЎЛИМ

ОВҚАТЛАНИШ МАДАНИЯТИ

Овқатланиш маданияти дастурхонни тузаш, ундаги хатти-ҳаракат маданияти ва дастурхон ҳамда анжомлардан фойдаланиш қобилиятини ўз ичига оладиган тушунчалар мажмуидир. Ушбу кўникмалар кундалик ҳаётда ҳам зарур бўлиб, у инсоннинг маданий даражаси хусусиятларида намоён бўлади.

Овқатланишнинг асосий қондаси истеъмол қилинадиган овқатларнинг умумий кунлик калория таркибига кундалик энергия эҳтиёжларига мос келиши лозим. Унга амал қилмаслик соғлиқ учун жиддий оқибатларга олиб келади.

Мунтазам калория танқислиги ҳам тана вазнининг пасайиши, ишлаш ва фаолиятнинг пасайишига, шунинг баробарида меъеридан ортиқ овқатланиш тана вазнининг кўпайиб кетишига ва оқибатда ҳар икки ҳолатда ҳам турли хил касалликларга мойилликнинг ошишига олиб келади. Овқатланиш маданияти парҳездан ажралмасдир. Овқатланиш вақти ва даврийлиги, улар орасидаги вақтнинг меъёри ва ҳар бир таом учун калория тақсимоти билан белгиланади.

Соғлом одам учун бир кунда уч-тўрт марта овқат ейиш мақбулдир ва унда овқатланиш давомийлиги 30 дақиқадан кам бўлмаслиги керак. Бу талаб таомни ўзлаштириш ва ички органларнинг ишлаш фаолияти билан боғлиқдир.

Овқатланиш маданияти озиқ-овқат маҳсулотларини истеъмол қилиш маданияти, маҳсулотларнинг бир-бирига мослашуви, маҳсулот турларининг организмда бирикуви ва ҳазм бўлиши билан бир қаторда, таомдан лаззатланиш ва эстетик завқ олишни ҳам назарда тутаяди. Шу боис таом тайёрлаш маданияти санъат даражасига кўтарилган. Бу маданиятни ҳар бир зиёли инсон яхши ўзлаштириши лозим.

Расмий қабулларда зиёфатга таклиф қилинганлар зиёфат таомномасига кўра, тартиб билан овқатларни истеъмол қилишлари лозим. Бу тартиб стол безаш, унда ликобчалар, фужерлар, приборлар жойлашиш тартибини, улардан тўғри фойдаланиш тартибини кўзда тутаяди.

Қабулларда кундалик овқатланишдан фарқли равишда овқатланиш пайтида овқатдан лаззат олиш ҳар доим ҳам шарт бўлмасдан, расмий

тадбирга монанд тартибли овқатланиш зарур. Бунда ташрифдан мақсад фақат овқатланиш эмас, балки режалаштирилган мақсад ва вазифаларни амалга ошириш бўлмоғи лозим.

Қабулларда ичиш учун турли ичимликлар тақдим қилиниб, уларни махсус идишларда тортиш лозим. Жумладан, коктейллар стаканларда, қахва эса финжонда тортилиши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, тортиладиган ширинлик ёки яхна мевалар ёғоч ёки бир марталиқ пластик идишларда тортилиши мақсадга мувофиқ.

Дастурхонга мини вилкалар ҳам қўйилиши лозим бўлиб, бу мева ва ширинликларни ёйишда меҳмонларга қулайликлар туғдиради.

Мезбонлар танаввул қилишни таклиф қилгандан кейингина, идиш ва приборларни олиб, навбат бўлса, сабр билан олдин салатлар, газаклар, кейин иссиқ таомларни ва охирида ширинликларни танаввул қилиш лозим.

Бунда тановвул қилиш давранинг турли жойларига ўрнатилган кўплаб айлана шаклидаги баланд столларда амалга оширилади. Фуршетларда, одатда, пичоқ ва қошиқ талаб қилинмайдиган егуликлар қўйилади. Вилкани эса, овқат солинаётганда қўшиб олишингиз мумкин. Одатда, тортилган овқатларнинг бир туридан табингизга ёққанини солдириб олиш мақсадга мувофиқ. Бошқа турдаги таомни биринчи таомни тугатганингиздан кейингина, бошқа ликопчага солдириб тановул қилсангиз бўлади.

Буни ёдда тутинг!

Ликобчага тўлдириб, ҳар хил таомдан солманг, бу сизнинг очкўзлигингизни намоён қилади. Столга қўйилган неъматларнинг барчасини татиб кўришингиз шарт эмас.

Тик ҳолатда овқатланиш ўта ноқулай бўлганлиги сабабли, тезроқ танаввул қилиб бўлгач, мезбонга шахсан ташаккур билдириб, даврани тарк этиш мақсадга мувофиқ.

Расмий қабуллардаги зиёфатлар меҳмондорчилик ва дўстона, самимий муносабатларнинг рамзи ҳисобланади. Бундай зиёфатларда, шубҳасиз юқори маҳорат ва сифат билан тайёрланган маҳсулотлар

тайёрланиб, меҳмонларга тортилади. Уларни шошмасдан, хотиржам тановвул қилиш мақсадга мувофиқ.

Юртимизда ўтказиладиган кўплаб расмий қабуллардан кузатганларимизга кўра, кўпинча давлат хизматчилари бундай қабулларга оч ҳолатда келадилар ва бу ерда шоша-пиша барча нарсадан ликопчага солиб олиб, уни тезлик билан тановвул қилиб, кетишга ошиқадилар ва бундай ҳолатга вақтнинг зиктлигини важ қилиб кўрсатадилар.

Расмий қабулларга бундай ҳолатда бориш маданиятсизлик белгисидир. Шундай ҳолатларнинг ҳам гувоҳи бўлганмизки, кўпинча таклиф қилинган ёшроқ меҳмонлар тамадди учун махсус приборларнинг қандай ва нимага ишлатишларини билмайдилар. Бундай ҳолат кўпинча ўриндикли қабулларда кўзга ташланиб қолади.

Ҳар қандай расмий қабулда стол га кўплаб приборлар қўйилади. Улар пичоқлар, вилкалар, фужерлар ва ликопчалардан ташкил топиб, ҳар бирининг ўз вазифаси бор. Шу қоидадан эсда тутинг! Ликопчанинг ўнг томонида пичоқ ва катта қошиқ, ликопчанинг чап тарафида эса вилка, чап тарафнинг юқори қисмида нон учун ликопча жойлаштирилади. Ликопчанинг тўғрисида кичкина қошиқ жойлаштирилиб, у энг охири десерт учун мўлжалланади. Сув учун катта фужер, вино учун бироз кичикроқ фужер жойлаштирилади. Мободо, пичоқ ва вилкалар бир нечтадан қўйилган бўлса, уларни ишлатишни энг сўнгисидан бошлаб, ликопчага яқинини энг охирида ишлатасиз.

Буни ёдда тутинг!

Ликопчанинг ўнг тарафида турган приборлар ўнг қўлга, чап тарафида турганлар чап қўлга мўлжалланади.

Табиийки, овқатланаётганингизда вилкани чап қўлда ушлаб, пичоқни ёрдамчи прибор сифатида ўнг қўлда ушлаб, егуликни майдалаш ва вилкага ёрдамчи сифатида ишлатилади. Зинҳор вилкани ўнг қўлга ўтказиб, пичоқни чап қўлингизга мосламанг.

Овқатланиш қоидаларига кура, энг аввало, фужерга сув солинади. Вино ҳам қўйилади. Сўнгра совуқ ҳолдаги егуликлар, иссиқ газаклар, биринчи суюқ шўрвалар, иккинчи таомлар, гўштли таомлар қоидага

кўра, аввал балиқли, кейин қўй, мол гўштидан тайёрланганлари, сўнгра паррандадан тайёрланганлари тортилади.

Десерт барча таомлар тортилиб, танавул қилингандан кейингина берилади. Десерт мевалар, ширин пишириклардан шакллантирилади. Овқатларни шошмасдан, кичик бўлаклаб, бирин-кетин майдалаб танавул қилган маъқул.

Спиртли ичимликларга келсак, қабулларда кеча давомида бир хил ичимликни афзал кўрган маъқул. Чунончи, спиртли ичимликларни аралаштириш кутилмаган асоратларга олиб келиши мумкин. Кучли спиртли ичимликларни егулик билан истеъмол қилиш лозим. Бунда алкогольнинг сурилиши секинлашади ва кайфланишга тўсқинлик пайдо бўлади. Зиёфат бошида унча кучли бўлмаган оқ ва қизил, яъни “дужистив”да винолар, шампан виноси кабилар, энг сўнгида кучли спиртли вискилар, ликёрлар, коньяклар, брендилар, мадера, бальзам, водкалар берилади, ичимлик қанчалик кучли спирт даражасида бўлса, шунча кичик идишда берилади. Масалан водка, виски албатта ярмига муз бўлакчалари қўшиб берилади ва бу ичимликлар хўшлаб истеъмол қилинади.

Овқатланиш маданияти кенг қамровли йўналиш бўлиб, у халқлараро мулоқотларда унификация қилиниб, аниқ бир тартибга солинган тартиб-таомилларга айланди ва замонавий инсонларнинг турмуш тарзида муҳим ўрин тутди.

ТАВСИЯ ЭТИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Егоров В. П. Дипломатический протокол и этикет: учеб. пособие — М.: Юридический институт МИИТа, 2013. — 200 с.
2. Трухачев В. И. Международные деловые переговоры [Электронный ресурс]: учебное пособие / – Москва: Финансы и статистика, АГРУС, 2014. — 400 с. (ЭБС IPRbooks).
3. Демин Ю. П. Статус дипломатических представительств и их персонала. М., 1995.
4. Ковалев А. Н. Азбука дипломатии. М.: Интерпракс, 1993.
5. Попов В. И. Современная дипломатия. Теория и практика. Дипломатия — наука и искусство: курс лекций. М.: Междунар. отношения, 2004.
6. Семенов В. Л. Практика дипломатического протокола и этикета. М., 2002.
7. Соловьев Э. Я. Современный этикет. Деловой и международный протокол: учеб. пособие. — 6-е изд., перераб. и доп. — М.: Ось-89, 2003.
8. Фельтхэм Р. Дж. Настольная книга дипломата. (7-е издание). Минск, 2000.
9. Энциклопедия этикета: справочное издание. — М.: Аст: Астрель, 2001.
10. Этикет международного общения: учеб. пособие / Г. Н. Михалькевич. — Минск: Кн. Дом, 2004.
11. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг буйруғи “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг ҳамкорлик соҳасидаги фаолиятини чора-тадбирлари тўғрисида”. №149-ум-сон. 2020 йил 29 август.
12. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирининг буйруғи Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 3 августдаги ПҚ-31-70-сон “Хорижий хизмат сафарларида бўлиш самарадорлиги ва хорижий делегацияларнинг Ўзбекистон Республикасига ташрифларини ташкил этиш учун мансабдор шахсларнинг шахсий масъулиятини

янада ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарор ижросини таъминлаш тўғрисида. №205-ум. 2017 йил 7 август.

Халқаро ташкилотларнинг расмий веб-сайтлари:

<http://www.un.org> — Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ) расмий веб-сайти.

<http://www.un.org/russian/law/ilc/> — БМТнинг халқаро ҳуқуқ Комиссияси расмий веб-сайти.

<http://www.uncitral.org> — БМТнинг халқаро савдо ҳуқуқи Комиссияси расмий-веб сайти.

<http://www.portal.unesco.org> — ЮНЕСКО расмий веб-сайти.

ГЛОССАРИЙ

- Протокол** Умумэтироф этилган қоидалар, анъаналар, расмий маросимлар ва тадбирларни ўтказишда тарихан шаклланган услубиёт бўлиб, у музокаралар, икки томонлама хужжатлар имзоланиши, расмий ёзишмалар, кийим-кечак талаби, расмий ва иш муносабатларида ўрнатилган қоидалар мажмуидир.
- Церемониал** Церемониал сўзи лотин тилидан келиб чиққан бўлиб, махсус тадбирларни ўтказиш бўйича маросим тартиби ҳисобланади. У ҳар хил тантанали тадбирлар ва маросимларнинг ўтказилишини тартибга солади. Муайян даражада маросимлар одоб-ахлоқ нормалари билан боғлиқ бўлиб, урф ва амаллар мажмуи ҳисобланади. Маросимлар тарихи бир неча минг йилликларга бориб тақалади. X асрда Византияда “маросимлар тўғрисида” рисола пайдо бўлган. Бугунги кунда расмий церемониал сирасига иногурация маросими, никоҳ маросими, тақдирлаш маросими, тадбирлар ва объектларнинг очилиш ва якунлов маросими, байрам маросими, мукофотлаш маросимлари, дафн маросимлари кабилар кириди.
- Этикет** Этикет французча сўздан олинган бўлиб, жамиятдаги кишиларнинг шаклланган маданий хулқ-атвор қоидалари мажмуи бўлиб, унинг тарихи Қадимги дунё тарихига бориб тақалади.
- Эрамиздан олдинги 2,5 минг йил аввал Қадимги Миср подшосининг вазири Кагемнининг хулқ-атвор тўғрисидаги, одоб-ахлоқ ва овқатланиш маданияти тўғрисидаги сабоқлари бизгача етиб келган.
- Этикет муайян давр ва маданий муҳитга қараб, турли хил шароитларда сезиларли даражада фарқ қилиши мумкин. Этикетнинг турларидан давлат хизматчиларининг ҳарбий, дипломатик, бизнес йўналишидаги соҳа ходимларининг амал қилиши лозим бўлган этикет нормалари мавжуд.

Халқаро муносабатларда мулоқот қилиш этикети

Халқаро муносабатларда мулоқот қилиш аниқ ўрнатилган этикет қоидаларига амал қилиб, у замонавий расмий муносабатларда муҳим ўрин тутати. Одобнинг барча шакллари ёзма, новербал ва оғзаки нутқда намоён бўлиши мумкин, лекин ҳар бири турли нутқ жанрларидир. Суҳбатдошлар орасидаги масофа катта бўлган ёзма нутқда кўпгина одоб формулаларини, хусусан, ёзишмаларда талаб этиладиган ҳурмат ва иззатни намоён қилишни назарда тутати. Мулоқотнинг вербал шаклида ўрнатилган умуминсоний қадриятларга асосланган этикетга амал қилиш лозим.

Турли халқлар одобнинг ўзига хос хусусиятлари масалан, Япония, Шимолий Америка давлатларида одаб ва хулқ-атвор қоидалари мавжуд бўлиб, улар бошқа маданият вакиллари билан мулоқотда ўша давлатларнинг маданиятини, анъаналарини инобатга олади.

Халқаро муносабатларда меҳмон ва мезбонлар кўришишининг энг одатий шакли қўл бериб кўришиш бўлиб, бу кўпгина давлатлар, хусусан Европа давлатларида мақбул деб топилган.

Ислон давлатларида эса аёл ва эркакларнинг кўришиш этикетида қўл бериб кўришиш қабул қилинмаган.

Европа маданиятида суҳбатдошни тинглаш, унга бевосита кўз билан қараш одат тусига кирган бўлса, Осиё мамлакатларида бевосита кўз билан алоқа қилиш одобсизлик, ёмон хулқ-атвор белгиси саналади. Шунингдек, Шарқий ва Осиё мамлакатларида, айниқса, бир қатор маросимларни ўтказишда кексаларнинг бош бўлиш тартиби анъана сифатида қабул қилинган.

Қабуллар

Икки томонлама ва халқаро муносабатлардаги расмий, дўстона учрашувларнинг тури бўлиб, халқаро алоқаларни ривожлантиришда муҳим ўрин тутлади. Шунитаъкидлаш керакки, қабул қилишнинг асосий мазмуни меҳмондорчиликнинг намунаси бўлиб, у дўстона муносабатларни намоён қилади. Қабуллар алоқаларни чуқурлаштириш ва кенгайтириш, норасмий шароитда керакли маълумотларни билиш мақсадида ҳам ўтказилади.

Қабулларда ўзаро фикр ва ахборот алмашуви учун амалга оширилади. Қабулларда бошқа мамлакатдаги жамиятнинг турли доираларидан кўплаб одамлар билан танишиш, учрашиш ва суҳбатлашиш имкони пайдо бўлади. Бу расмий фаолиятнинг давомидир.

Қабулларнинг турлари

Халқаро амалиётда қабуллар, уларнинг турлари, тайёрлаш усуллари, қабул маросимлари иштирокчиларининг протокол ва церемониал қоидаларига амал қилиш талаблари билан тавсифланади. Қабулларнинг расмий ва норасмий турлари мавжуд бўлиб, расмий қабул турлари миллий байрамлар, тадбирлар юбилейлари муносабати билан мамлакатимизда хорижий делегация шарафига, шунингдек, кундалик иш тартибида ташкил этилади.

Қабуллар ўтказилиш вақтига кўра, кундузги ва кечки турларга, шунингдек столда ўтирадиган ва ўтирмайдиган турларига бўлинади.

Шунингдек, қабулларнинг турларига, “Фуршет”, “Кофе ёки чой столи”, “Нонушта”, “Тушлик”, “Кечки овқат”, “Бир қадах шампан виноси” ёки “Бир қадах шароб” киради.

Қабулнинг норасмий тури расмий меҳмонларнинг яқин дўстлари ва оила яқинлари томонидан ташкил-лаштирилади.

Овқатланиш маданияти

Овқатланиш маданияти дастурхонни тузаш, ундаги хатти-ҳаракат маданияти ва дастурхон ва анжомлардан фойдаланиш қобилиятини ўз ичига оладиган тушунчалар мажмуидир. Ушбу кўникмалар кундалик ҳаётда ҳам зарур бўлиб, у инсоннинг маданий даражаси хусусиятларида намоён бўлади.

Овқатланишнинг асосий қондаси истеъмол қилинадиган овқатларнинг умумий кунлик калория таркибига кундалик энергия эҳтиёжларига мос келиши лозим. Унга амал қилмаслик соғлиқ учун жиддий оқибатларга олиб келади.

Соғлом одам учун бир кунда уч-тўрт марта овқат ейиш мақбулдир ва унда овқатланиш давомийлиги 30 дақиқадан кам бўлмаслиги керак. Бу талаб таомни ўзлаштириш ва ички органларнинг ишлаш фаолияти билан боғлиқдир. Овқатланиш маданияти озиқ-овқат маҳсулотларининг истеъмол қилиш маданияти, маҳсулотларнинг бир-бирига мослашуви, маҳсулот турларининг организмда бирикуви ва ҳазм бўлиши билан бир қаторда, таомдан лаззатланинг ва эстетик завқ олишни ҳам назарда тутди. Шу боис таом тайёрлаш маданияти санъат даражасига кўтарилган. Бу маданиятни ҳар бир зиёли инсон яхши ўзлаштириши лозим.

**Қабулларда
овқатланиш
маданияти**

Расмий қабулларда зиёфатга таклиф қилинганлар зиёфат таомномасига кўра, тартиб билан овқатларни истеъмол қилишлари лозим. Бу тартиб стол безаш, унда ликобчалар, фужерлар, приборлар жойлашиш тартибини, улардан тўғри фойдаланиш тартибини кўзда тутати.

Қабулларда кундалик овқатланишдан фарқли равишда овқатланиш пайтида овқатдан лаззат олиш ҳар доим ҳам шарт бўлмасдан, расмий тадбирга монанд тартибли овқатланиш зарур. Бунда ташрифдан мақсад фақат овқатланиш эмас, балки режалаштирилган мақсад ва вазибаларни амалга ошириш бўлмоғи лозим.

Қабулларда ичиш учун турли ичимликлар тақдим қилиниб, уларни махсус идишларда тортиш лозим. Жумладан, коктейллар стаканларда, қахва эса финжонда тортилиши мақсадга мувофиқ.

Шунингдек, тортиладиган ширинлик ёки яхна мевалар ёғоч ёки бир марталик пластик идишларда тортилиши мақсадга мувофиқ.

Дастурхонга мини вилкалар ҳам қўйилиши лозим бўлиб, бу мева ва ширинликларни ейишда меҳмонларга қулайликлар туғдиради.

**Расмий
қабулларда
одоб-ахлоқ
маданияти**

Расмий қабулхоналардаги одоб ва хулқ-атвор қоидаларининг аксарияти дипломатик амалиётдан келиб чиққан. Қабулхонага кўплаб одамлар таклиф этилса, уй эгаси ва меҳмонларни кутиб олувчи стюардесса бутун вақт давомида кираверишда туради, меҳмонларни кутиб олади ва кўради. Бундан ташқари, улар таниш бўлмаган меҳмонларга янги келганларни таништириш учун жавобгардир. Шунингдек, мезбонлар меҳмонларни кутиб олишда аввал янги келган меҳмонни кутиб олиши, у билан саломлашиб, уни ўз жойига кузатиб қўйиши ва кейин бошқа меҳмонлар билан мулоқот қилишни бошлаши лозим.

Қабулхонадан чиқишда биринчи бўлиб ваколатхона бошлиқлари, фирмалар ва бошқалар чиқади, кейин қолган ходимлар бирин-кетин чиқади.

Расмий қабулларда кийиниш маданияти ҳам ўзига хос бўлиб, кийим шакли таклифномада кўрсатилиши керак, агар бундай бўлмаса, унда сиз дидингиз бўйича кийиниш ҳуқуқига эгасиз. Бунда эркаклар, асосан расмий костюм ва шим, бўйинбоғ тақиши, аёллар эса одатий узунликдаги либосда, кийим-кечак ёки костюмда келишади. Шунини эслатиб ўтиш лозимки, заргарлик тақинчоқларини фақат зиёфатлар учун тақиш мақсадга мувофиқ.

Меҳмон одоби таклифни қабул қилишдан бошланади. Агар таклифномада жавоб бериш талаби мавжуд бўлса, олдиндан ёзма равишда ёки телефон орқали таклифнома қабул қилинган ёки қабул қилинмаганлиги ҳақида маълумот бериш лозим. Ижобий жавоб тadbирда иштирок этиш мажбуриятини юклайди, фақат жуда тушунарли экстремал, қутилмаган ҳолатлар сизни ушбу мажбуриятдан озод қилиши мумкин, аммо қабулхонага хабар бериб қўйиш лозим.

Хулқ-атвор маданияти

Расмий қабулларда хулқ-атвор маданияти энг муҳим шартлардан бири бўлиб, бунда меҳмон ва мезбонлар ўзини хушмуомала, самимий тутиши, ортиқча хушомад ёки салбий фикрлар, қарашлардан йироқ туриши лозим. Шунингдек, хулқ-атвор маданияти нормаларига кўра, эркаклар аёлларга эҳтиром кўрсатиши, чиқиш ва киришда уларга йўл бериши, ўринларига ўтиришда аввал уларга жой беришлари лозим.

Хулқ-атвор маданиятига кўра, аёл ҳар доим эркакнинг ўнг томонида, эркак эса аёлнинг чап томонида бўлиши лозим.

Бу оддий қоидалар нафақат одамлар билан муносабатларни енгилаштиради, балки бошқалар қаршисида маданиятли инсон бўлишингизга ҳам ёрдам беради.

МАВЗУНИ МУСТАҲКАМЛАШ УЧУН САВОЛ ВА ЖАВОБЛАР

	САВОЛЛАР	ЖАВОБЛАР
1.	Хорижий хизмат сафарларини ташкил қилишда таклиф хатига нималар илова қилинади?	Хорижий хизмат сафарлари бўйича таклиф хатига режа – топшириқ, шахнинг маълумотномаси, паспорт нусхаси, асос хати, борилаётган манзил тўғрисида маълумот ва хизмат сафарининг дастури илова қилинади.
2.	Хизмат сафари учун асос қандай кўринишда бўлади?	Бундай асос топшириқ, таклифнома, иш режа, йўл харитаси, дастур кўринишида бўлиши мумкин.
3.	Хизмат сафарининг режа торшириғи қандай бўлади?	Режа топшириқда бориладиган жой тўғрисида маълумот, сафар муддатлари, мақсади, ҳисобот тайёрловчи масъул шахс кўрсатилади.
4.	Хизмат сафарларига делегация бўлиб борилганда нечта режа топшириқ тузилади?	Хизмат сафарларига делегация бўлиб борилганда битта режа топшириқ тузилади.
5.	Номзодларни танлашда хорижий тил билишга эътибор бериладими?	Хорижий хизмат сафарига борилаётганда номзод инглиз ёки рус тилини билиши даркор.
6.	Адлия вазирлигига чет давлатлар ва халқаро ташкилотлар вакилларининг ташрифлари тўғрисидаги таклиф нечи кун олдин хабар қилинади?	Адлия вазирлигига чет давлатлар ва халқаро ташкилотлар вакилларининг ташрифлар ҳақидаги маълумотлар вазирликнинг тегишли бўлинмаларига 30–40 кун олдин хабардор қилинади.

7.	Чет давлатлар ва халқаро ташкилотлар вакиллари-нинг ташрифи тўғрисидаги ҳисоботлар неча кунда тақдим қилинади?	Чет давлатлар ва халқаро ташкилотлар вакиллари-нинг ташрифи тўғрисидаги ҳисоботлар халқаро ҳамкорлик бошқармасига бир кунлик муддатда тақдим қилинади.
8.	Этикет сўзи қандай маънони англатади?	Этикет французчадан олинган бўлиб, “хулқ шакли”, “хулқ услуби”, “фаҳм-фаросат ва хушмуомалалик қоидалари” деган маънони англатади.
9.	Протокол нима?	Протокол ўрнатилган тартиб-қоидалар мажмуи бўлиб, унга ҳар бир давлатнинг расмий идоралари миллий ва халқаро даражадаги мансабдор шахслар амал қилишлари лозим.
10.	Давлат хизматчилари расмий сўзлашувда шевада гапириши жоизми?	Давлат идораларининг ходимлари иш жараёнида ҳамда бошқа жойларда адабий тил қоидаларига амал қилишлари лозим.
11.	Церемониал нима?	Церемониал миллий ва халқаро даражада амал қилинадиган урф-одатларнинг давлатлараро муносабатларда, шахслараро, идоралараро шакллантирилган нормалар мужмуидир, уни махсус таомил деса ҳам бўлади.
12.	Қабулларнинг қандай турларини биласиз?	Қабулларнинг нонушта, фуршет, тушлик, коктейль, кечки овқат, шунингдек, шампань қадаҳи, вино қадаҳи каби турлари мавжуд.
13.	Тушлик қабули соат нечадан бошланади?	Тушлик қабул тури соат 20:00 дан бошланади.
14.	Қабулларга таклифларга таклиф қилинмасдан бо-риш мумкинми?	Қабулларга расмий, ёзма таклиф билангина борилади.

15.	Қабулга борганда таклиф қилган мезбон билан кўришиш шартми?	Қабулларга борганда таклиф этилган шахс билан саломлашиш, қутлаш ва қабул сўнгида ҳам миннатдорчилик билдириб даврани тарк этмоқ лозим.
16.	Аперитив нима?	Аперитив ўтиришга мўлжалланган зиёфатларда овқатланишдан олдинги ярим соатлар чамасидаги киришиш таомили, унда шарбатлар, сув, иштаҳа очувчи маҳсулотлар тақдим қилинади.
17.	Де жустив нима?	Де жустив овқатланиб бўлгандан сўнг столдан четлашиб, суҳбатни якунига етказишни назарда тутувчи таомил, унда ширинликлар, ўткир спиртли ичимликлар берилади.
18.	Овқатланиш жараёнида вилка ва пичоқ қайси қўлда бўлиши керак?	Ликопчанинг ўнг томонида турган пичоқ ўнг қўл учун, ликопчанинг чап томонидаги вилка чап қўл учун мўлжалланади, уларни алмаштириш мумкин эмас.
19.	Овқатланиш нимани тановвул қилишдан бошланади?	Овқатланиш сув, шарбат ёки вино қуйилгандан кейин бошланади. Унда аввало совуқ газаклар, иссиқ маҳсулотлар тортилади.

ТЕСТЛАР

№	Саволлар	Тўғри жавоб	Муқобил жавоб	Муқобил жавоб
1	1. Хорижий хизмат сафарига боришда қандай хужжатлар илова қилинади?	барча жавоблар тўғри	хизмат сафари бўйича топширик - режа, йўл харитаси	хизмат сафари дастури
2	2. Адлия вазирлигининг бўлинмалари ва муассасалари чет давлат делегациялари ташрифи тўғрисида неча кун аввал хабардор қилишлари лозим?	40 кун	10 кун	20 кун
3	Этикет тушунчаси қайси соҳаларни қамраб олади?	Шахсий, профессионал, корпоратив соҳаларга бўлинади.	Этикет муайян давр ва маданий муҳитни қамраб олади.	Этикетни ҳарбий, дипломатик, дунёвий ва бизнес турларига ажратиш мумкин.
4	Қабулларга таклиф этилганда жавоб қайтариш шартми?	R.S.V.P белгиси бўлса, жавоб қайтариш лозим.	Шарт эмас	Таклифга, албатта ёзма жавоб қайтариш лозим.

5	Протокол қандай қоидалар мажмуи?	Расмий маросимлар ва тадбирлар, музокара-лар, икки томонлама хужжатлар имзоланиши, расмий ёзишмалар, кийим-ке-чак талаби акс эттирилган қоидалар мажмуи	Протокол бу ўрнатилган қоидалар мажмуи бўлиб, у расмий муносабатларда муҳим ўрин тутди	Тартибга кўра шакллантирилган суд протоколи
6	Расмий қабулларда овқатланиш кетма-кетлиги мавжудми?	Таом тортиш ўрнатилган тартибга асосан амалга оширилади	Овқатланганда энг аввало сув ёки шарбатлардан бошлаш керак.	Овқатланганда, кучли спиртли ичимликлардан ичиб туриш лозим.

7	Хорижий хизмат сафарига чиқади-ган шахсларга қўй-иладиган талаблар	Барча жавоблар тўғри	Номзод-нинг хизмат сафари давомида конферен-ция, форум, семинар, тренинг ва бошқа тад-бирларда тажрибага эга бўлиши.	Номзоднинг инглиз тили, рус тили ва бошқалар-нинг етарли даражада билиши.
8	Столга овқатла-ниш учун прибор-лар қўйиш қоида-лари нималардан иборат?	Столга приборлар қўйилган-да ликопча ўртада, пичоқ ва қошиқ ўнг тарафда, вилка чап тарафда қўйилиши, фужерлар эса ликоп-чанинг олдига қўйилиши лозим.	Столда вилка, пи-чоқ, қошиқ, ликопча, дастурхон, фужерлар бўлиши лозим.	Столга дастурхон тўшаш шарт эмас.

9	Қабуллар нечи хил турга бўлинади?	Фуршет, бир шампан қадағи, бир вино қадағи, нонушта, тушлик, кечки овқат турлари мавжуд.	Қабуллар тик туриб қабул қилинадиган ва ўриндикли қабулларга бўлинади.	Қабулларнинг нонушта, тушлик, кечки овқат турлари мавжуд.
10	Қабулга борганда алкоголь ичиш тартиби борми?	Алкогол ичимликлар қабуллар давомида ҳам, қабул маросимининг сўнгги қисмида ҳам берилади.	Расмий қабулларда спиртли ичимликлар, асосан енгил алкоголь таркиби бўлган вино, шампан, алкоголь бўлмаган сув, шарбатлар, коктейллар тақдим қилинади.	Қабулларда алкоголь ичимликларининг фақат бир турини истеъмол қилиш мақсадга мувофиқ.

Мундарижа

Кириш. 4

1-БЎЛИМ

Хорижий хизмат сафарларини ташкил этиш ва номзодларга
қўйиладиган талаблар. 6

2-БЎЛИМ

Қабуллар ва уларнинг турлари. 19

3-БЎЛИМ

Овқатланиш маданияти 27

Тавсия этилган адабиётлар: 31

Глоссарий. 33

Мавзуни мустаҳкамлаш учун савол ва жавоблар 40

Тестлар 43

Муҳаррир: У. Раджабова
Дизайн ва компьютерда тайёрловчи: А. Холматов

Босишга рухсат этилди 30.05.2022 й. Бичими _____.
«Minion Pro» гарнитураси. Офсет босма усулида босилди.
Босма табағи _.
Адади 100 нусха.

Нашриёт уйи «BAKTRIA PRESS»
100000, Тошкент, Буюк Ипак Йўли мавзеси, 15-25
Тел.: +998 (71) 233-23-84
e-mail: baktriapress@gmail.com

MEGA BASIM MЧЖ босмаҳонасида чоп этилди
Baha Is Merkezi, Haramidere, Istanbul, Turkey.
www.mega.com.tr.